

Cumhuriyet ve Kültürel Dönüşümler: Mekân, Moda ve Kıyafet

Rıfat AYDIN¹

Geliş Tarihi (Received) 20.02.2023– Kabul Tarihi (Accepted): 13.11.2023

DOI: 10.26745/ahbvuibfd.1205698

Öz

Osmanlı'dan Cumhuriyete yöneticiler politik-ekonomik devrimlerle birlikte kültürel alanda da ciddi değişikliklere gitmiştir. Osmanlı devletinin askeri ve ekonomik alandaki geri çekilişini engellemeyi hedefleyen Osmanlı bürokrasisi kültürel alanda da reform çabalarına girişmiştir. Cumhuriyet ile birlikte kültürel alana dönük bu değişim arzusu daha güçlü bir dönüşüme evrilmiştir. Bu açıdan Cumhuriyet yönetiminin hedefi, Osmanlı'dan farklı olarak sadece batılılaşmaya dönük bir perspektife dayanmamaktadır. Cumhuriyetin başlıca hedefi, semboller ve temsiller üzerinden yeni bir ulus inşası olmuştur. Cumhuriyet kadrolarının batılılaşmanın sembolik görünümünün özümsemesi noktasında duyduğu isteğin temelinde de bu ulus devlete uygun makbul vatandaşın yaratılması arzusu yatmaktadır. Diğer taraftan ötekiye (batı) karşı duyulan güvensizliğin de bu arzunun oluşumunda önemli rolü vardır. Çünkü Osmanlı daha sonra da Cumhuriyetin temel ötekisi olan batı karşısında kendisini kabul ettirme isteği, kendisini en çok hayat tarzları üzerinden ortaya koymuştur. Bu kapsamda çalışmanın amacı Osmanlı'dan Cumhuriyete uzanan bir süreklilikte mekân ve kıyafet tercihlerindeki değişikliklerin sosyolojik arka planını ve bu dönüşmelerin temel hedefine zemin oluşturan politik arketipi incelemektir. Ayrıca erkek ve kadın kıyafetlerindeki değişim ile kadının sosyo-politik bir özne olarak Cumhuriyet devrimleri açısından taşıdığı önem de çalışmada değerlendirilmiştir. Çalışmada iki temel çıktıya ulaşılmıştır. Bunlardan ilki Cumhuriyetin siyasal hedeflerinin, sosyal ve kültürel alanda işlerlik kazandığıdır. Diğer önemli tespit ise hem Osmanlı hem de Cumhuriyet elitlerinin batı karşısında kabul görme istencinin hızlı/aceleci bir modernleşme sürecine neden olduğudur.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Cumhuriyet, Mekân, Kıyafet, Moda.

Turkish Republic And Cultural Transformations: Space, Fashion And Dress

Abstract

From the Ottoman Empire to the Turkish Republic, the rulers brought about serious changes in the cultural field along with the political-economic revolutions. Aiming to prevent the Ottoman state's military and economic retreat, the Ottoman bureaucracy also embarked on reform efforts within the cultural field. With the Turkish Republic, this desire for change in the cultural field has evolved into a stronger transformation. In this respect, the goal of the Republican administration, unlike the Ottoman Empire, is not based solely on a Westernization perspective. The main goal of the Republic was to build a new nation through symbols and representations. The desire of the Republican cadres to assimilate the symbolic aspects of Westernization lies in the desire to create an acceptable citizen suitable for this nation-state. On the other hand, distrust towards the other (west) has an important role in the formation of this desire since the Ottoman Empire's desire to impose itself in the face of the West, which was the main other of the Republic, revealed itself mostly through lifestyles. In this context, the aim of the study is to examine the sociological background of the changes in space and clothing preferences in a continuity extending from the Ottoman Empire to the Turkish Republic and the political archetype that forms the basis for the main target of these transformations. Two main outputs were achieved within the study: 1) the political goals of the Republic became functional in the social and cultural field and 2) the will of both Ottoman and Republican elites to be accepted by the West caused a rapid and hurried modernization process.

Keywords: Ottoman, Turkish Republic, Space, Dress, Fashion.

¹ Dr., Türkiye Büyük Millet Meclisi, rifat.aydin@tbmm.gov.tr, ORCID: 0000-0003-3168-6749

Giriş

Toplumsal yaşamın beşerî münasebetleri, arkaik dönemlerden günümüze barınma ve giyinme gibi temel ihtiyaçlar bağlamında ilkel biçimlerden karmaşık tercihlere uzanan bir düzlemde ve tarihsel bir süreçte gelişim göstermiştir. Özellikle Sanayi Devrimiyle birlikte artan refah ve teknik gelişim ile birlikte mekân daha dayanıklı, gösterişli ve kullanışlı hale gelmiştir. Bu bağlamda gündelik hayat içinde mekânın kullanımı, kültürel bir değer olarak etkinlik kazanmıştır. Statünün göstergesi olarak mekânın kullanım biçimleri öncelikli olarak sarayda başlayan bir ritüeller demeti içinde kent merkezlerine doğru yayılmıştır. Daha sonra ise Cumhuriyetle birlikte mekânın sembolik gücü, modernleşme çabalarının somutlaştığı alanlar olarak statü odaklı yapılara dönüşmüştür. Mekân; dışsal sembolizmi kadar, mekân içi ritüelleriyle de Cumhuriyet devrinde modern-modern olmayan ayrımının kurumsallaşmasına zemin hazırlayan kültürel bir alan olarak ön plana çıkmıştır.

Modernleşmeye çalışan toplumlarda kültürel tercihlerde (mekân ve kıyafet) ortaya çıkan farklılaşmanın siyasal ve sosyolojik yönleri bulunmaktadır. Özellikle modernleşme süreçlerine eklenmeye çalışan batı dışı toplumlarda bu unsurlardaki değişim, görünür olma kaygısının (kabul görme) izlerini üzerinde taşımaktadır. Çünkü öteki (batı) ile görünür olan farkın azaltılarak, benzerliklerin artırılması açısından kültürel alanın dönüşümü; batılılaşmanın teknik boyutu kadar dikkate değer bir başlık olarak modernleşmeye çalışan toplumlar açısından önemli bir meselenin kaynağı olmuştur. Görünür olmaya dönük arzu, batılılaşma hareketleri kapsamında Japonya'dan Rusya'ya genişçe ve oldukça farklı kültürlerde yansımaları bulmuştur. Bu yansıma çoğu modernleşme hareketinde ise ciddi tepkilerle karşılaşmıştır. Gelenek ile yeni olan (hayat tarzları üzerinden) arasında yaşanan çatışma bu açıdan politik olduğu kadar kültürel yönleri de içerisinde ihtiva eden yönüyle, kültür politikalarının ideolojik kodlarını dışı vurmaktadır.

On dokuzuncu yüzyılının batılılaşma hareketlerinden farklı olarak Osmanlı sonrası dönemde Cumhuriyet; modernleşme sürecine kendisini eklemeye çalışan bir zihin dünyasının daha radikal sosyo-kültürel uygulamalarını kısa sayılabilecek bir zaman diliminde uygulamaya koymuştur. Bu uygulamalar ile mekân ve kıyafet tercihleri (bu mekânlardaki sosyalleşme ritüellerine uzanan ve bunların üzerinde ciddi etki eden yönler) yeni devletin ideolojik kodlarının siyasal alandan gündelik hayata uzanan bir düzlemde ideolojik araçları olarak işlevselleşmiştir. Cumhuriyet ile birlikte kadının sosyal konumu da hızla değişmiştir. Kadın devrimlerin ve batılılaşmanın sembolü olarak mekân ve kıyafetteki değişimin öznesi olarak aktif bir yurttaş konumuna kavuşmuştur.

Cumhuriyetin siyasal ve toplumsal devrimlerinin gündelik hayatı doğrudan hedef alan bir yönü olduğu noktasından hareket eden bu çalışma; kültürel unsurlar üzerinden Cumhuriyetin hayata geçirmek istediği yeni devlet ve millet ideasını ve bu ideaya ulaşmak için kullanılan yöntemleri incelemiştir. Çalışmada özellikle; mekân ve kıyafet tercihlerindeki dönüşümün sosyo-ekonomik ve politik sebepleri Türk modernleşmesi bağlamında (özel olarak da Cumhuriyetin ilk on yılında gerçekleştirdiği devrimler çerçevesinde) ele alınmıştır. İnceleme yapılırken modanın kültürel yapıya eklenen yönü ile Cumhuriyet dönemi tüketim kültüründeki değişimler de dikkate alınmıştır.

Çalışmada mekân, moda ve kıyafet Cumhuriyet politikaları kapsamında yapılan değişim ve dönüşümler çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırma yapılırken başlıca üç temel kaynak takip edilmiştir: Bunlardan ilki Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyetin ilk on yılında kaleme alınmış romanlardır. Romanlar tarihsel bir kesitte sosyal olayları takip etmede elverişli gözlem ve tasvirleri içinde barındırır. Özellikle gündelik hayata dair gözlemler, politik dönüşümler açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Çalışmada Halide Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halit Ziya Uşaklıgil başta olmak üzere dönemin yazarlarından

yararlanılmıştır. İkinci olarak dönemin tüketim süreçlerinde aktif olarak rol oynayan, modanın taşıyıcı unsuru olan ve kadınlara yönelik güçlü tüketim tercihleri inşa eden dönemin kadın dergileri (Resimli Ay, Süs, Salon, Cumhuriyet Kadını) incelenmiştir. Söz konusu dergilerdeki konuya ilişkin reklamlar ve yazılar çalışma kapsamında kullanılmıştır. Son olarak ise dönemin kültür politikalarına dair akademik çalışmalardan faydalanılmıştır.

Çalışmanın planı kapsamında öncelikli olarak Cumhuriyetin ilk on yılda gerçekleştirdiği devrimlerin gündelik hayata yansımaları incelenmiştir. Çalışma konu bakımından, Cumhuriyetin ilk on yılındaki gelişmeler ile sınırlandırılmıştır. Cumhuriyetin kurucu felsefesinin ve kadrolarının gündelik hayata dair politika ve uygulamaları mekân, moda ve kıyafet unsurları üzerinden karşılaştırmalı bir şekilde açıklanmıştır. Böylece gündelik hayata içkin mekân ve kıyafet gibi unsurların nasıl politik-sosyolojik bir zeminde belirleyici birer unsura dönüştüğü ortaya konulmuştur. Bu kapsamda çalışma, Osmanlı'dan Cumhuriyete gündelik hayata dair politikadaki benzerlik ve farklılıkları vurgularken, diğer taraftan Cumhuriyet politikalarına yönelik eleştiri veya övgülerin tesirinde kalmaksızın Türk modernleşme sürecini sosyo-kültürel boyutlarına odaklanarak açıklamaya çalışmıştır.

Cumhuriyet, Gündelik Hayat ve Kültürel Dönüşümler

Osmanlı'nın batılılaşma çabalarından farklı olarak Cumhuriyet devrimlerinin batılılaşma ereği, toplumsal, siyasal ve kültürel alanda tahayyül edilen büyük bir değişim arzusuna denk düşmektedir. Batının fiziksel örüntülerinin (askeri-teknik) yanı sıra sosyo-kültürel değerlerinin de özümsemesini niteleyen bu hedef; batılı görünen her şeye dönük bir istekle beraber, toplumsal bir dönüşümü de içermekteydi. Diğer bir ifadeyle Cumhuriyet elitleri için batı, sadece teknik ve bilimi sembolize eden bir düşünceden ziyade, beşerî bir değerler bütününü sembolize etmektedir (Göçek,1999,17). Cumhuriyet devrimlerinin değişim arzusuna yönelik temel hedefinin, geleneksel kurumların ve bu kurumların gündelik hayatta belirleyici olan öğelerinin batılı ama milli bir anlayış içinde dönüştürülmesine yönelik olduğu söylenebilir. Alfabenin değiştirilmesinden takvim ve ölçü birimlerinin değişimine uzanan bu dönüşümler, mekân ve kıyafet tercihlerine değen bir paradigma değişimi içerisinde, topyekûn bir yeni devlet ve insan tipolojisi inşa etmeyi amaçlamıştır. Bir ulus yaratma projesini temsil eden bu toplumsal ve kültürel değişimler, Osmanlı döneminden farklı olarak, devletin siyasal alana doğrudan müdahalesi ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır denilebilir (Berkes,2015,80). Aynı hedefe yönelmiş olsa da Osmanlı'nın kültür politikaları ile Cumhuriyetin kültür politikaları arasında metodolojik bir farklılık bulunmaktadır.

Erken Cumhuriyet döneminin yönetici kadroları ve ideologları için yeni Türk yurdu her açıdan batılı bir formda ilerlemesi öngörülen bir projedir ve bu projede asla zaman kaybedilmemelidir. Bu yüzden de bu kadrolar kendilerini kapanmaz bir zamansal acelecilik hali içerisinde bulmuşlardır. Yüzyıllardır devleti ve milleti esir alan atalet dönemi hızlı bir şekilde geride bırakılmalıdır ve modernleşme projesi ivedilikle uygulamaya sokulmalıdır. Mustafa Kemal Atatürk bu durumu şu şekilde ifade eder “...fikrimiz ve zihniyetimiz medeni olacaktır. Bütün Türk ve İslam medeniyetlerinin içinde bulunduğu hal medeniyetin emrettiği şümül ve tealiye uymadıklarından ne ıstıraplar içindedirler... Medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki ona bigâne olanları yakar ve mahveder” (aktaran İmece,1959,18). Söz konusu edilen acelecilik de aslında yeni değıldir, Osmanlı modernleşmesi de kapitalist bir modernleşmeden ziyade hızla açıkların kapatılmasını hedefleyen bir düzen sağlama projesi olarak işlemiştir. Cumhuriyet de kendi yeni düzeninin batılı formunu işleme sokarken aynı acelecilikle

modernleşme sürecine dâhil olmuştur². Bu nedenle Türkiye’de uygulanan modernleşme Avrupa tipi sanayileşmeye dayanan bir kapitalizmden ziyade, modern tüketim toplumu tipi bir kapitalizme denk düşmektedir (Adanır,2013,123). Bunun bir sonucu olarak da Cumhuriyet kadroları öncelikle yeni devlet için ulusal bir sosyal taban inşa etmeye yönelmiştir. Ancak yaratılmak istenen bu yeni vatandaş tipi Beyoğlu alafrangalığı ile Ziya Gökalp Anadoluculuğu arasında melez bir kültüre yol açmıştır (İlhan,2020,226).

Cumhuriyetin acelecilik içerisinde yürürlüğe koyduğu bu devrimlere yönelik hem halkta hem de devrimlerin savunucuları arasında ise bir güvensizlik söz konusu olmuştur. Çünkü sağlam temellere ve zamana yayılarak uygulamaya sokulması gereken radikal dönüşümler, oldukça kısa sürelerde yürürlüğe koyulmuştur. Teknolojik altyapı ve ekonomik sorunlar ile karşı karşıya olan genç Cumhuriyetin bu devrimlerini geniş halk yığınlarıyla buluşturması bu açıdan oldukça zor olmuştur. Diğer taraftan geleneğin güçlü kurumları da hala yaşamaktadır. Bu durumu ilk fark eden isimlerden birisi Şevket Süreyya Aydemir olmuştur. Aydemir’in de belirttiği gibi inkılaplara karşı güvensizlik yönetici kadrolarda dahi görülmektedir. Özellikle bir kısım bürokratta inkılapların özde kabul görmediği yönünde bir endişe mevcuttur; *“bir grup, hatta önemli bir çoğunluğa göre inkılap kabul edilmiş, fakat izah ve idrak edilememiştir... Onu yürütme konumunda olanlar için bile manası başka başkaydı”* (Aydemir,2020,356).

Hızlı bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılan devrimler Osmanlı’dan devir alınan merkez çevre ayrımını daha da derinleştirmiştir. Bu açıdan Türkiye’de merkez; devrime ve devrimin ilkelerine sosyo-kültürel olarak Osmanlı’dan beri devam eden kültürel sermayeleriyle ya da yaşam tarzlarıyla eklenilen yeni seçkinciler ve bürokratlarla tahkim edilmişken, geniş halk yığınları ise çevreyi temsil etmiştir. Şerif Mardin’e göre Cumhuriyetin devam eden ve günümüze ulaşan sosyolojik ve politik merkez-çevre yaklaşımının önemli izlerinin takip edilebileceği bu ayrım, politik bir mücadele ve söylem üzerinden hareket etse de son tahlilde yansımalarını gündelik hayat pratikleri üzerinden sürdüren bir görünüme sahiptir (Mardin,2006). Bu durum ise yabancılaşmış benliklere işlenen yeni adet ve zevkler ile şekillenen bir yurttaş tipinin varlığında karşılık bulmuştur. Adetler, kurallar ve ritüeller hızlı şekilde yer değiştirmiş ve makbul olmanın ölçütü politik-sosyolojik bir düzlemde Ankara’dan tüm yurda politik ve kültürel bir akışta yayılmıştır.

Cumhuriyetin vatandaş mitosunu: Momard ahlaksızlığı³ içinde şekillenen yapay ve tüketimci bir batılılaşma ile geleneğin zihinsel kalıpları arasında denge kurmak isteyen; milli bir ulusun inşasında sorumluluk alan, pozitivizmin ideallerine uygun ve yeni Türkiye’nin oluşumunda üzerine düşeni yapacak, devrimlere sadık makbul bir vatandaşdır. Bu kapsamda eğitim Cumhuriyet kadroları için önemli bir araç olmuştur. Müfredat ve eğitim sisteminde 1924’de yapılan köklü reform ve beraberinde Harf Devrimi ile merkezi devletin kontrolünde genel, milli ve seküler bir eğitim sistemi bu ideal vatandaşın inşasına koşulmuştur. 1930’lara gelindiğinde ise parti-yurttaş söylemi etrafında modernleştirici bir eğitim anlayışı köylere doğru ilerleme göstermiştir. Bu çerçevede ilkökul müfredatında eğitimin hedefi; milli bir Türk kimliği, Cumhuriyet rejimine bağlılık, Türk inkılaplarının manası ve içeriğinin özümsemesi, millet ve yurt işlerine alakalı bir nesil yetiştirmek (Üstel,2021,141-142) şeklinde belirtilmiştir.

² Refik Halid Karay’ın *Deli* adlı tiyatro çalışmasından takip etmekte mümkündür. İkinci Meşrutiyetin ilanından iki gün önce şuurunu kaybeden ve şuru 1930’da geri gelen Maruf Bey’in hikâyesi üzerinden Cumhuriyet modernleşmesinin aceleciliği ve devrimsel etkisinin belleklerde ortaya çıkardığı hasarı hicveden bu eserde, aslında vatandaşın devrimlerle kurduğu ilişkideki yabancılaşmış yönün bir dışavurumu da temsil edilmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Karay,2011).

³ *Montmartre Tepesi*. Paris’teki ressamların bulunduğu bu tepedeki yaşam tarzını nitelendirmek için kavram kullanılmıştır. Kavram daha sonra Türk modernleşmesinde aşırı batılı yaşam formlarının eleştirisinde “momard ahlaksızlığı” şeklinde kullanılmıştır.

Yeni rejimin medeni ilkeleri (her ne kadar momard bir batılılaşmadan endişe duyulsa da) batılılaşma yolunda iktisap etme hedefi, modern bir ulus devlet kurma arzusuna dayanmaktaydı. Bu açıdan gündelik hayatın (yaşantılarının ya da yaşanmışlıklarının) dönüştürülmesi ulusal bir devletin inşası için bir tercihten öte gereklilikti. Çünkü nesnelere üzerinden anlam taşıyıcı sembollerin mekân ve kıyafet gibi görünmeye, kabul görmeye ve kendini göstermeye yönelik unsurlarla birlikte sunulması, iktidarın özel ve kamusal alanı bir ideoloji etrafında birleştirmesinde araçsal üstünlükler sağlamaktadır. Cumhuriyetin yeni yaşam pratikleri, kıyafetten yemek yeme terbiyesine uzanan genişçe bir gündelik hayat uygulamasında kendisini göstermiştir. Böylece kıyafet, statü göstergesi olarak gündelik etkileşime dahil olmuştur. İnsanlar artık kıyafetlerine özen göstermelidir, çünkü sokak devrimin sembollerinin temsil edildiği bir sahnedir. Ancak devrim bu noktada tek belirleyici de değildir. Aslında, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devam eden bir süreklilik çizgisinde moda ve batılı yaşam tarzı, büyük şehirlerde kadın ve erkeklerde tüketim kültürünü işler kılmıştır. Modanın zamanı ve mekânı kuşatan, bölen ve imleyen gücü ile kıyafet tercihleri, mekâna ve zamana göre küçük parçalara bölünmüş ve âdâb-ı muâşeret ile beraber moda bireyleri toplumsal bir tüketimcilğe yönlendirmiştir. Kıyafet de tıpkı yemek sofralarında artan aksesuarlar gibi bir uzmanlaşmaya tabi tutulmuştur. Sokakta frank giyilmeyeceği ya da şapka takılması gerektiği gibi nizamlar, kamusal alanla özel alan arasındaki ayrımı da kurumsal olarak inşa etmiştir (Üstel,2021,178).

Cumhuriyet devrimlerinin kadına siyasal ve toplumsal alanda açtığı görünür olma imkânı ve bu imkâna dayanak teşkil eden iş hayatına katılım ile kadınlar yeni Türk devletinde güçlü bir figür olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Meclis ile birlikte Cumhuriyetin kamusal alanı, ön plana çıkan asri hayat temsilleri ile birlikte; erkekler kadar kadınları da (hatta daha fazlasıyla kadınları) yeni Cumhuriyetin seküler kamusal alanının taşıyıcıları olarak önemli bir değişime tabi tutmuştur. Modern kimlikleri ile kadınlar, devlet ideolojisinin lokomotifleri olarak Türk modernleşmesinin öncü gücünü oluşturmuştur (Barbarosoğlu,2019,38). Cumhuriyet ile birlikte kadının hukuki statüsündeki değişim, kadınları kamusal alanda hareket eden birer özne konumuna taşımıştır. Ancak Cumhuriyetin kadın üzerinden kurumsallaştırdığı modernleşme hareketi, literatürde kadın hareketlerinin bazılarınca takdir edilirken, bazı düşünürlerce (Şirin Tekeli, Yaprak Zihnioğlu, Fatma Berktaş) ise eleştirilmiştir. Cumhuriyetin asıl hedefi esasında kadına rağmen bir modernleşmedir ve Cumhuriyetin ilk yılları boyunca siyasal ve toplumsal alanda artan demokratik genişlemeye rağmen, kadın hareketlerinin belirli bir sınırdan tutulması noktasında Cumhuriyetin kadına set çeken bir özgürleşme yaklaşımı vardır şeklinde düşünen yazarlar da vardır (Zihnioğlu,2019,221). Özellikle, Şirin Tekeli'nin Cumhuriyet devrimlerinin ana hedefinin kadın olmadığı yönündeki çıkışı dikkat çekicidir. Cumhuriyetin kadına yüklediği sembolik anlam, kadının modernleşmesi üzerinden toplumsal bir sembolizasyondur. Diğer bir ifadeyle, laik bir etosun oluşturulmasında kadınlar birer sembol olarak işlev görmüştür. Bu etosun inşasında Osmanlı öncesinin yeniden keşfi ile Orta Asya Türklerinin kadın figürleri milli bir kadın kimliğine eklenmeye çalışılmıştır. Milli kadın kimliğinin yeniden yaratılmaya çalışılması tesadüfi değildir, çünkü Cumhuriyet yeni yurttaş tipinde kadının annelik rolüne iki açıdan sıkıca vurgu yapmıştır. Bunlardan ilki devrimlerin kalıcılığının temini ve milli bir yurttaşın oluşturulmasında anneye yüklenen rolle ilişkili iken, ikinci yön aşırı batılılaşmanın momard ahlaksızlığına karşı milli ruhun ve ahlaklı kadının muhafazasına içkindir. Berktaş'a göre her ne kadar batılı bir rol model olarak eğitim ve kültür hayatına dâhil olan bir özne konumunda olsa da kadının nesil yetiştirici rolüne uygun bir alt yapının varlığı öncelikli görülmüştür. Çünkü kadının görünür olma durumu, aslında sınırları net bir şekilde çizilmiş politik bir duruşun içinde hareket imkânına sahiptir. Cumhuriyetin yeni yurttaş/kadın temsilini inşa etmeye dönük girişimi bu açıdan hiç de yeni olmayan bir ataerkil kodlama ile kurulmuştur. Bu durum sosyal rollerin kadına dönük icrasında yüzeysel farklar göz ardı edildiğinde (örneğin kadın-erkek eşitliği gibi temel meselelerde) batıcı ve geleneksel erkekler arasında toplumsal cinsiyet rolleri açısından temel bir farklılık olmamasındadır. Cumhuriyetçi erkeklerin

hayalindeki kadın, son tahlilde Osmanlı kadını gibi “*ailevî, ictimâî, millî vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan, fedakâr, nesil yetiştirici*” bir varlığa denk düşmektedir (Berktaş,2004,357). Kadının serbestleşmesinde Cumhuriyet ile birlikte artan hızlanma kıyafet ve tüketim tercihlerinin değişen tarzlar beraberinde bir iktidar kavgasını da getirmiştir. Kadının özerklik alanının genişlemesi iktidar tarafından daha fazla denetime tabi tutulmasına da neden olmuştur (Toprak,2017,384). Haklı eleştiriler olmakla birlikte; tarihsel ve sosyolojik açıdan bakıldığında, Cumhuriyet kadrolarının kadınların sosyal, kültürel ve siyasal hakları noktasında, Cumhuriyetin ulus-devlet öncelikli ideolojik amaçlarından kaynaklanan tereddütler dışında ileri adımlar attığı ortadadır.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte kadın, kendi hakkını savunan, görünür olmaya çalışan, kendisini bir birey olarak ortaya koyan bir kadın kimliği ile yer almanın yanında ek olarak fiziksel görünürlüğü ile de kendisini kanıtlaması beklenen bir özneye dönüşmüştür (Kılıç ve Yılmaz, 2019,2141). Modanın etkin olmaya başladığı bu dönemde, toplumsal hayatın aktif öznesi olan kadın; kıyafeti, görgüsü ve mekâna özgü davranma becerileriyle kendisini sahne önünde test eder bir halde bulmuştur. Kadının yeni görünümü, yeni dönemde daha fazla görünür olmaya başlayan resimli kadın dergileriyle de paralellik arz etmektedir. Resimli Ay Dergisinde ise Türk halk oyunlarında kullanılan kıyafetler milli öğeler içerisinde sunulurken kıyafetin tamamlayıcı unsuru olarak da takı, makyaj ve süslenme gibi konulara da yer verilmiştir. Ayrıca dergide güzel ve sağlıklı bir görünüm için makyaj, bakım ve temizlik önerilerinde de bulunulmuştur. Dergide, güzelleşmek isterken kendini çirkinleştirebileceği konusunda uyarılan okuyucuya, yüzünün özelliklerini incelemesi önerilmiştir. Yüzü boyamanın bir sanat olduğu dergide vurgulanırken, makyajın incelikleri detaylı bir şekilde verilmiştir. Avrupa’da boyanma konusunda özellikle Rus ve Fransız kadınlarının makyajı sanat haline getirmeyi başardıkları özellikle vurgulanmıştır (Resimli Ay Dergisi,1924b,36-39).

Siyasal olanın toplumsal ve kültürel olanın sahasında yeni bir yurttaş tipini oluşturma gayreti içinde kendisini bulduğu Cumhuriyet modernleşmesi; ideolojik yaklaşımının devrimsel etkisi ile hayali bir cemaat üzerinden yeni bir devlet ve bu devlete uygun makbul vatandaş yaratma teknisyenliğine başvurmuştur. Bu ideolojik arzunun arketipini ise *değişim* istenci oluşturmuştur. Çünkü bir toplumu oluşturmak, öncelikle değişimin her alanda (görülen-görülmeyen) sağlanmasına bağlıdır. Bu çerçevede gündelik hayatın dönüşümünde önemli sembolik işlevlere sahip olan yeni mekânlar ve bu mekânlarda öğrenilen ritüeller ile moda ve kıyafetin sosyal olandan siyasal olana uzanan etkisi aşağıda tartışılmıştır.

Mekânsal karşılaşmalar ve yeni ritüeller

Osmanlı’da toprak ve özel mülkiyet üzerindeki sınırlamalar ve aristokrasinin sınırlı özel mülkiyet hakkı, büyük şehirlerinde dahi on sekizinci yüzyılın sonuna kadar halkın yaşadığı ya da birlikte vakit geçirdiği mekânların sade ve estetikten uzak bir görünüme sahip olmasına neden olmuştur. Mimari ilerlemeye destek olacak burjuvazi sınıfının da olmayışı bu süreci desteklemiştir (Adanır, 2013,117). Mimar Sinan’ın önderlik ettiği klasik Osmanlı mimarisinin akılcılık merkezli mimari formu ancak on sekizinci yüzyılda Lale Devri ile birlikte batı merkezli ve duygu yoğun bir perspektife doğru kaymıştır. Böylece klasik devrin sade desenleri yerini barok üslubuna bırakmıştır. İlerleyen süreçte ise daha ince ve hafif çizgilerin tercih edildiği rokoko üslubu Osmanlı’nın büyük şehirlerinde görülmeye başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılda Tanzimat’ın da etkisiyle neo-klasik sanat mimaride etkinlik kazanmıştır. 1882’de kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi ile batı mimarisi sistematik biçimde öğretilmiştir (Firat,1998,1-2). Böylece Osmanlı batılılaşma süreci kamusal alanların düzenlenmesi ile başlayan ve süreç içinde özel alanların da mekânsal olarak yeniden tasarlandığı yapıları ile kültürel olanın doğasında görüngüsel bir değişimi başlatmıştır. Osmanlı’da sanat ve resimde başlayan batılılaşma, mekânsal pratiklerde karşılığını bulmuştur. Bu değişim kutsal mekânların

inşasında dahi kendisine ifade imkânı elde etmiştir. Bu kapsamda 1755 yılında tamamlanan *Nuruosmaniye Camii*, estetik ve mimari açıdan batılı biçimlerin kullanıldığı ilk ibadethane olarak toplumsal değişime sembolik olarak eşlik eden yapıların başında gelmiştir. Batı dışındaki ülkelerde modern mimari batıdaki tarihsel ve sosyal süreçlerden ayrıksı bir şekilde ve yeni bir kültüre eklenerek hayat bulmaktadır. Bu noktada Cumhuriyetin mimari alandaki reform çalışması da Osmanlı dönemine benzer sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Daha açık ifadesiyle Cumhuriyet elitlerinin mimarideki bakış açısı son tahlilde yeni kurulan ulus devletin ve ideolojisinin görünür olma kaygısına hizmet etmeyi amaçlayan bir eylemliliğe denk düşmüştür (Bozdoğan,1998,122). Bu durum ise geleneksel mimari ile batılı mimari arasında sıkışan melez görünümlü bir mimarinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tercüman,2018,140).

Tanzimat'tan itibaren değişen mimari kültür ve bu kültüre eşlik eden batılılaşma, Cumhuriyet'le birlikte daha radikal ve ideolojik bir yönelime doğru evrilmiştir. Hatta bu değişim topyekûn bir şehrin (Ankara) ideolojik bir vitrin olarak ele alınmasını da içermiştir. Çünkü kentler mimari ihtiyaçların giderilmesine ek olarak ideolojik kodların toplumsallaşmasında da araçsal rol üstlenen sembollerdir. Bu yüzden de Ankara bu yeni devletin ütopyik başkenti olarak yeniden kurgulanan bir mitos haline dönüşmüştür. İdealize edilmiş bir kent olarak Ankara, zihinlerde bir masal ülkesinin mistik ruhunu üflemekteydi. Ancak, Ankara batılı metaforların ve ideolojik propagandanın resmettiği medeni şehir özellikleri açısından İstanbul'un bile oldukça gerisindedir. *Ankara* romanında İstanbul'dan Ankara'ya gelen Selma bu durumu şu şekilde dışa vurur; “*Ben onlara benzeyeceğime (Ankara'ya) onlar bana benzesin, biz buraya medeniyet getiriyoruz*” (Karaosmanoğlu,2020a,31). Bu açıdan Ankara batılı bir şehrin mümkünatının da testi anlamında Cumhuriyet için bir sınav anlamına gelmekteydi. Ankara'nın yeniden mekânsal olarak düzenlenmesinde heykellerin ve anıtların olması özellikle gerekmekteydi. Batılı bir şehrin ayırt edici unsurlarından olan heykel ve anıt kültürü Ankara'da hayata geçirilmiştir. Yeni mekânlarda kullanılan heykelciklerin yanı sıra ilk önemli Anıt Ulus Meydanında (Taşhan) - Atatürk'ün bir anıtı- yapılmıştır (Fırat,1998,11). Cumhuriyet mimarisinin erken dönemde yapılan iki önemli örneği ise Etnografya Müzesi ve eski Türk Ocağı merkez binalarıdır. Bu iki yapı Ankara'nın batılı formunun ve yaşam tarzının sembol yapıları olarak ötekine verilmek istenen mesajın tamamlayıcı unsurları olarak işlev görmüştür. Ötekinin bakışına yönelen bu mesaj; içerideki ideolojik modernleşme projesinin arketipini temsil ederken, diğer taraftan batıya dönük varoluşsal kapanmaz arzuya dönük bir referansı da işaret etmektedir.

Cumhuriyetin İstanbul karşısında Ankara'yı yeni ideolojiye uygun batılı bir şehir olarak bir ethosa dönüştürmesi ya da Ankara'nın boş ve kıraç arazisinin yeni ideoloji için doldurulması, önemli bir arzunun dışavurumudur. Ankara'dan tüm Anadolu'ya yayılacağı var sayılan bu arzu, mekânın ve sokakların batılı tarzda imarına oldukça değer vermekteydi. Ancak Ankara'da aslında değişen çok bir şey yoktur birkaç cadde, balolar, yeni mekânlar ile tüketim ve eğlence arasında kendi yurttaşıyla arasındaki sınırı kalınlaştıran bir toplumsal dönüşüm Ankara'nın bir kısmı için yeni bir kültürü imlerken, çoğunluk için yabancı bir kültürün izlerini taşımaktaydı. Daha açık bir ifadeyle Ankara'da (İstanbul gibi) değişen yeni tüketim mekanlarındaki eğlence kültürü olmuştur. Göle'ye göre batılılaşma şehirlere (gündelik hayata) bedeni ve benliği ele geçirerek hâkim olmuştur. Avrupai yaşam ve eğlence kültürü eski alışkanlıkların yerine yenilerini koyarak sadece adetleri değil aynı zamanda bireylerin kültürel dünyasını da dönüştürmüştür (2010,127).

Balolar (ve tabi ki suvareler, yemeksiz çaylar vb.) Cumhuriyetin siyasal ideolojisinin toplumsal pratiklere aktarılmasında araçsal unsurlardan birisi olmuştur. Cumhuriyet baloları, elitlerin ya da elit olma yolunda ilerleyen yeni burjuvazinin en batılı buluşma mekânı olmuştur. Bu mekânlar; kadın ve erkek karşılaşmalarının dans ve müzik eşliğinde yeni benlik sunumu

pratiklerinin işlevselleştiği ve kültürel kodların yeniden inşa edildiği alanlar olmuştur. Mekânsal karşılaşmalar içinde öne çıkan temel unsurlardan birisi de kadın erkek ilişkileri bağlamında olmuştur. Laik ve modern yeni hayatın öznesi olarak kadın, mikro-pratikler düzeyinde karşı cinsle etkileşime girmeye başlamıştır (Göle,2010,135). Böylece kadının statüsel rolündeki değişime paralel olarak sosyal etkileşimdeki pozisyonu da farklılaşmıştır. Takdim meselesi bunun sembolik temsillerinden birisidir. Simavi bu özel anın inceliğini şu şekilde açıklamıştır; “*bir hanımın önünde, kolları vücuttan pek ayırmamaya dikkat ederek hürmetkarane ve acemilik göstermeksizin eğilmeli. Aksi pek nahoş olur*” (2011,36). Kadının karşısında erkeğin hafifçe eğilmesi, elini alması ya da kibarca öpmesi, görünüşte eşitler arası bir konum mücadelesine işaret etmektedir. Ancak Aynur İlyasoğlu’nun belirttiği üzere kadının toplumsal konumunu ve rolünü sadece bu mekanlardaki karşılaşmalar üzerinden okumak eksik kalacaktır. Çünkü kadının bedeni ve onun kıyafetinin simgesel değeri Cumhuriyetin siyasal hedeflerini kesen bir eksene denk düşmektedir. Osmanlı’daki ilk modernleşme çabalarından itibaren kadının yeni kültür mekanlarındaki varlığı ve onun bedeni, modernleşmenin tartışıldığı/test edildiği bir vasıta işlevi görmüştür (2000,66).

Cumhuriyetin kültürel dönüşümleriyle birlikte bu yeni mekanlarda ve hatta sokakta sosyal hayatın eğlence boyutunda yeni kurallara ihtiyaç duyulmuştur. Okullarda öğretilmeye başlatılan dans ve müzik dersleri ile genç kuşak yeni kültürel adetlere hazırlanmıştır. Böylece kadın ve erkeğin belirli bir mekânda artık meşru kabul edilen karşılaşmaları ile ortaya çıkan bazı gerginlikler hafifletilmiştir. Aslında balo kültürü Osmanlı’nın son dönemlerinde yerleşmiş bir eğlence biçimi olmakla birlikte, Müslüman halkın bu tür davetlerde dans etmesi, kadın ve erkeğin birlikte eğlenmesi Cumhuriyetin asli değişikliklerinden birisi olmuştur (Meriç,2007,53-54). Gerçekten de dans Marcel Mauss’ın ifadesiyle Avrupa medeniyetinin bir ürünüdür. Birbirine sarılarak icra edilen dans, İslam kültürünün kabul etmediği bir eylem olarak Osmanlı kültür pratiklerinde de yer almamıştır. Buna rağmen Cumhuriyet, kadının sosyal rolü çerçevesinde kültürel törede radikal bir değişime dans hususunda geçiş yapmıştır (Göle,2010,136). Fiziksel temasın kamusal alanda sahnelendiği dans, kadının da eklemelenmesi gereken yeni bir ritüel olarak yeni asri hayatın makbul vatandaş olma kriterlerinden birisi olmuştur.

Cumhuriyetin devrimsel yönelimi sembollerin görünür olmasını amaçlayan pragmatik ideolojisi ile mimari arasında bir özdeşlik kurmuştur. Bu açıdan modernleşmenin görünür olduğu yeni dünyanın mekânsal düzlemi karşılığını okullar, sergi evleri, balo salonları ile yeni eğlence mekânlarında bulmuştur (Bozdoğan,1998,123). Bunlar arasında özellikle Cumhuriyet baloları, siyasal elitlerin en önemli ideolojik mekânları olarak öne çıkmıştır. Meriç’e göre bu baloların sosyal ortamı ve ritüelleri, yeni ideolojinin batılı yüzünün temsil edildiği (icra edildiği) eğlence merkezleri olmuştur (Meriç,2007,53). Bu merkezlerin gerektirdiği kurallar ise okullarda verilen dans dersleri başta olmak üzere batılı eğlence uygulamalarına yönelik yazılı medyanın aşırı ilgisi ile de desteklenmiştir. Cumhuriyetle birlikte balolar (dans-hall olarak bilinen eğlence yerlerinde) dansın ritmik atmosferi etrafında yeni bir eğlence kültürünü kurumsallaştırmıştır (Emiroğlu,2012,592). Cumhuriyet modernleşmesinin ideolojik kodlarının görünür olduğu mekânsal karşılaşmaların en batılı versiyonlarının müzik ve sanatla harmanlandığı balolar ve bu baloların yapıldığı mekânlar Cumhuriyetin en önemli araçlarından birisi olmuştur.

Cumhuriyetin ilk on yılında artan şekilde kadınların işgücüne katılımı ile kentlerde filizlenen yeni hayat, geleneksel aile yapısından çekirdek aileye doğru bir kaymayı da beraberinde getirmiştir. Bu değişim konut biçimlerinden, tüketim alışkanlıklarına birçok gündelik pratiği de değiştirmiştir. Daha açık ifadesiyle Halide Edip’in romanında tasvir ettiği, *Sinekli Bakkal Sokağının*, bakkal ile imamın evi arasında sıkışmış sosyal hayatı, Cumhuriyetle birlikte kamusal yeni mekânlara doğru bir genişleme yaşamıştır. Beyoğlu kahvehaneleri ve gece

eğlence mekânlarıyla her türden eğlencenin tatbik edildiği, kadınlı erkekli her memleketten insanı bir araya toplayan bu eğlence mekanları, yeni bir sosyal etkileşimi de mümkün kılmıştır. Bu yeni mekanizma her geçen gün etki alanını genişletirken, artan insan kalabalığının sosyal etkileşim ağı da aynı oranda büyümüştür. *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil, Beyoğlu'nda oturduğu kahvehanenin önünden akan insanları tasvir ederken bu çeşitlilik içinde gördüğü zenginliği hayranlıkla ifade etmiştir (Uşaklıgil,2019,92-93).

Ankara Palas ve Pera gibi mekânlar ritüellerin icra edildiği alanlar olarak yeni kültür kodlarını modanın da desteği ile sosyal hayatın işlediği tüm sahalara taşımada sembolik bir rol üstlenmiştir. Bu rol ile birlikte mekân ve kıyafet, “makbul olma” durumunun önemli referansları haline gelmiştir (Aydın,2018,53). Mekânsal ritüellere uyma noktasında erkekler ve kadınlar yeni görgü kuralları ve ekseriyetle modanın hâkim hegemonyası altındadır. Ankara romanının kahramanı Selma hanımın katıldığı bir davetteki kıyafeti bu hegemonyayı şöyle tasvir eder; “*etekleri diz kapaklarını ancak örten yarı açık kollu saten bir elbise... boynunda oldukça büyük bir kürk, parmaklarında birçok yüzük, ağzında bir iri yakut taşıyan yılan bir bilezik... dudakları tıpkı bu yılanın ağzındaki yakut gibi boyanmış ve baş döndürücü bir lavanta kokusu...*” (Karaosmanoğlu,2020a,105-106). Selma hanımın eşi Hakkı Bey için ise eşinin bu güzelliği, adeta milli bir dava mesabesindedir. Mekân ile uyumlu olmanın Cumhuriyet devrimleriyle uyumlu olmak anlamına geldiği bu mekânsal ritüeller içinde bir bütün olarak kadın ve erkek; kıyafet ve aksesuar tercihleriyle, kendileri ile medenileşme yolundaki mekânın dışında kalan kalabalık arasında bir sınır hattı çekmiştir. Bu sınır hattı, merkez-çevre üzerinden ilerleyen dönemlere miras kalacak başkent-taşra ayrılığının ve hayat tarzları üzerinden yapılaşan siyasal-kültürel örgütlenmenin filizlendiği yolun ilk taşlarından birisi de olmuştur.

Cumhuriyetin kültürel alanı hedefleyen devrimsel pratikleriyle birlikte bireylerin tercih ve alışkanlıklarındaki değişimler oldukça hızlanmıştır. Batılı moda dergilerinin, resimli kitapların dolaşımının daha da hızlandığı bu dönemde mekânsal düzenlemeler şehirleri de kapsayacak bir uzamda genişlik kazanmıştır. Beyoğlu ya da Ulus gibi semtlerde kıyafet bu sokaklarda var olmak için birer kültürel zorunluluk iken diğer taraftan hayvanların sokaklarda dolaşımı da aynı dönemde yasaklanmaya (1930'da İstanbul Belediyesi eşek ve develerin dolaşımını yasaklamıştır) başlamıştır (Özer,2014,271). Böylece batılı bir şehir olma arzusu; gündelik yaşamda tercih edilen kıyafetlerden müzik tercihlerine uzanan ve kamusal politikalarla çakışan bir süreçte işlerlik kazanmıştır. Bu noktada vurgulamakta fayda var ki Cumhuriyetin kalkınma modeli perspektifinde batılılaşma sadece kent merkezleriyle sınırlandırılmış da değildir. Köyler de batılı tarzda ve üretken bir şekilde organize edilmesi gereken yapılar olarak değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet ile Osmanlı dönemini ayıran önemli unsurlardan birisi de görsel medyanın ortaya çıkışı ve yaygınlaşması olmuştur. Sinema kültürünün yaygınlaşması ile yeni bir mekânsal ortam kültürel pratikleri iki yönlü bir şekilde etkilemiştir. Osmanlı ve daha sonraki dönemde Türk toplumunun popüler kültür ile tanışmasında sinema ve onun kültürel aktarım noktasındaki merkezi gücü önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Sinema filmleri yoluyla batılı yaşam formları ve eğlence kültürü yeni ulus devletin vatandaşlarının gündelik yaşamına aktarılmıştır (Özdemir,2007,21). Diğer taraftan sinema bir sektör olarak ana caddelerin merkezi mekânlarında bir sosyal etkileşim sahasının merkezi olarak büyük şehirlerde yayılmaya başlamıştır (Hiçyılmaz,2015,143). Gazete ve dergiler de bu süreci destekleyen sayfalarında filmler hakkında ayrıntılı tefrikalar yayımlarken, film afişleri ile batı kültürünün kodları okuyucu ile buluşturulmuştur.

Batılılaşma ile birlikte konak yaşamı da artık moda olma özelliğini yitirmiştir. Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak* romanında geleneksel hayat tarzından kaçış ile apartman kültürüne kaçış arasında ciddi bir benzeşim kurulur. Aslında bu *Yaprak Dökümü*'nde ahlakın kalesi olan Ali Rıza Bey'in evinin çöküşünü bir yönüyle temsil eden bir duruma da denk düşmektedir

(Barbarasoğlu,2019,80-83). Bu değişim ile birlikte tüketim alışkanlıklarına ve bireysel etkileşime aracılık eden apartman daireleri⁴ ve bu apartmanların oluşturduğu yeni mahalleler ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha fazla insanın birlikte yaşadığı bu mekânlar ise yeni görgü kurallarını beraberinde getirmiştir. Ötekiyle (tekinsiz bir yabancı ile) etkileşimin oldukça hızlandığı bu yeni mekânlarda, konak avlularının yerini ise dairelerin salonları almıştır. Sencer Ayata'ya göre evin gündelik yaşamından kopan bir saklı alan olarak ötekiyle girilen etkileşimin mekânı haline gelen salon, bakımlı ve temiz olmanın mekânda karşılık bulmuş hali olarak özenle saklanan bir alan olarak ötekiyle etkileşime aracılık eden saha olmuştur (Ayata,1988,8-9). Batılılaşmanın toplumsal hayatta işlerlik kazanmasında mekânın genişleyen ve değişen yapısı önemli bir başlıktır. Çünkü toplumsal ilişkiler artık yeni mahallelerde, eğlence ve tüketim mekânlarında ve bu yeni merkezlerin adet ve kuralları etrafında özel alandan kamusal alana uzanan genişçe bir düzlemde yeniden şekillenmiştir.

Cumhuriyet, Moda ve Kıyafet

Cumhuriyet ile birlikte siyasal alanda başlayan batılılaşma eş zamanlı olarak sosyal ve kültürel alanda da yansımaları bulmuştur. Özellikle kıyafet bu sosyo-kültürel habitusun en somut göstergesi olarak geleneksel ile yeni olan arasındaki tartışmada merkezi bir konuma sahip olmuştur. Batılılaşmanın görüntüsel ve sosyolojik temeli bu yönüyle Cumhuriyet şehirlerinde kadın ve erkeklerin kıyafetlerinde kademeli ama hızlı bir değişime sebep olmuştur. Özellikle davetlerde, balolarda ya da açık alan gezilerinde özel olarak tasarlanmış batı modası ürünlerin takip edilmesi, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi şehirler başta olmak üzere yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Kumaşlar ve renkler üzerinden biçimlenen ve batılı tarzların içselleştiği bu dönemde en önemli değişiklik ise kadın kıyafetlerinde yaşanmıştır. Kadınların kamusal alanda görünür olmasıyla birlikte kadın kıyafetlerinin şekil ve tarzları da değişmeye başlamıştır. Osmanlı'da ilk değişimlerin⁵ gözlemlendiği kadın kıyafetleri, Cumhuriyetle birlikte yerini batılı tarzların hâkimiyetine bırakmıştır. Bu değişimde Cumhuriyetin ideolojik hedeflerinin yasal tutumundan ziyade, modanın toplumsal yaşamda ve özellikle kıyafet üzerinde sahip olduğu hâkimiyetin rolü de oldukça fazladır. Bu yüzdendir ki ortada resmi bir yasaklama olmaksızın büyük şehirlerde hızlı bir şekilde kadınlar çarşafı terk etmiş ve gardaolular hızlı bir şekilde batılı bir tarzda güncellenmiştir. Osmanlı döneminden itibaren hazır giyim endüstrisindeki aşırı genişleme ve bu endüstriyi destekleyen moda düzeninin kapitalist mantığı üst sınıflardan başlayarak zümreler arasında kıyafet modası noktasında ciddi bir ilgi ve birikimi kurumsallaştırmıştır (Yaşar, 2016,83). Ancak, Cumhuriyet ile birlikte kıyafet sosyal ve kültürel devrimlerin ana unsuru olmuştur. Kadının çalışma hayatında ve sosyal alanda artan görünümü ile paralel şekilde kıyafetlerdeki değişim, siyasal ve sosyal düzlemde sembolik bir alan olmuştur (Metinsoy,2014,22).

Bu dönemde kadınların kıyafetinde ve başlıklarında değişimler gözlemlenmiştir. Yemeni ya da başörtüsü ile birlikte sarkma yemeni, tepelik ve hotoz gibi saçın bir parça

⁴ Batılılaşma arzusunun yansımaları bulduğu mekanlardan birisi de *ev* olmuştur. Ev modern mimari ile birlikte kültür hayatının dönüştürücü etkisine eklenmiştir. İdeolojik kodlaması ve vurgusu oldukça güçlü olan bu yeni ev; kadın ve erkeğin çalışma hayatına katıldığı modern çekirdek aile tipini de sembolize etmektedir (Lordoğlu,2021,254).

⁵ Kadınlar arasında yaygın olan *yaşamak* yerini, tülbent yaşmaklara daha sonra ise çarşafa bırakmaya başlamıştır. Şamdan ilk formu ile gelen çarşaf ise kısa sürede Osmanlı modasına eklenerek form değiştirmiştir. Farklı renklerde ve küçük dekoratif farklılıklarla kullanıma giren çarşaf kısa süre içinde önemli ölçüde değişime uğrayıp bir yönüyle de toplumsal kodlarından ayrılmıştır. Musahipzade Celal çarşaftaki bu değişimi şöyle örneklendirir; “*kumaşın türüne göre yaka, kol ve eteklere ince kadife kurdeleden şeritler çevrilir yahut dantel ipeklili harçlar dikilirdi. Saçlar tek veya çift örgü örülür, arkaya bırakılır, başa oyalı, elbisenin rengine uygun ipeklili hotoz giyilir...*” (Celal,1992,166-167).

görüldüğü başlıklar tercih edilmeye başlanmıştır (Celal,1992,160-161). Yine kadınların süs ve modaaya yönelik ilgisi kadınlara mahsus (hatta dini) törenlerde kendisini belli eder hale gelmiştir. Halide Edip, *Sinekli Bakkal* romanında Dürnev Hanım'ın kandil gecesini kıyafetini ve görünümünü şöyle tasvir eder: “İri gözlerini ön plana çıkarmak için kaşını sürekli havaya kaldırıyor...allık, sürme her yerinde, gerdanlık, bilezik, uzun küpeler hep zümrüt. Elbise de bu zümrütlerle uymak için yeşil kadife. Etek uzun ve yüksek topuklu...” (2020,49). Diğer taraftan erkeklerin kıyafetlerinde de ciddi değişimler yaşanmıştır. Örneğin fes on dokuzuncu yüzyıl içerisinde üç, dört farklı versiyonu ile kullanılmaya başlanmıştır. Aslında Osmanlı modernleşmesinin asıl hedefi olan erkekler, süreç içerisinde beklenmedik bir şekilde kadınlar ile bu alanda rekabet etmek zorunda kalmıştır. Kadının sosyal alanda değişen konumu, erkeklerin de yeni kurallar çerçevesinde batılı tarzlara daha açık olmalarına neden olmuştur. Kıyafetlerde başlayan batılılaşma sosyal hayata da aşama aşama intikal etmiştir (Sevin,1973,141-148). Aslında kıyafetlerdeki bu değişim devrin sosyo-politik yapısında görülen dönüşüm açısından da gösterge niteliği taşımaktadır. Daha açık bir anlatımla, gündelik hayatta karşılığını bulan dönüşüm, Cumhuriyet yıllarında kıyafetin statü rolüne içkin politik sembolizasyonun anlamlandırılması açısından da önemli bir açıklama sunmaktadır.

Cumhuriyet yönetimi batıyla olan ilişkisinde kendi konumunu kabul ettirme hedefi açısından batılı yaşam tarzını ve kurallarını kabul etmekte tereddüt yaşamamıştır. Taburoğlu'nun ifadesiyle Cumhuriyet, batı karşısında yaşadığı özgüven boşluğunu kültürel yapıdaki değişikliklerle doldurulmaya çalışmıştır (2016,265). Bu çerçevede kıyafet, Cumhuriyet için hem kendine (Osmanlı'dan kopuşun ideolojik nesnesi olarak) hem de kendi ötekisine (batı) yönelik doğrudan bir mesaj alanı olmuştur. Cumhuriyet için kıyafet, ideolojik bir araç olarak, kadın ve erkek bedeni üzerinden siyasal mücadele zemininin orijini haline gelmiştir. Ancak bu durum sosyolojik olarak kadın-erkek ilişkilerinin değişen yapısına eklenen özgürlük ortamı ile geleneksel köklerden devralınan zihinsel dünya arasında zaman zaman çatışmalar çıkmasına neden olmuştur. Bu çatışmanın okları ise özellikle kadın ve onun tercihleri üzerine yönelmiştir. Sonuç olarak, kadınların toplumsal ve siyasal alanda artan özgürlüklerine rağmen Cumhuriyet döneminde de ötekinin gözünü sürekli üzerlerinde hissetmesine yol açmıştır. Cumhuriyet devrimleri toplumsal ilişkilerin her ne kadar cinsiyet eşitliği üzerinden okunmasına olanak tanısa da kültürel dönüşümün ana hedefinin siyasal bir hedefe güdülenmiş olmasından kaynaklanan sorunlarla baş etmek zorunda kalmışlardır. Diğer bir deyişle ötekinin (kadının) nasıl bir görüntüye sahip olacağına imgesel ölçütü, Cumhuriyetin araçsal ideolojik hedefinin dışında tanımlanamaz (ve hatta aktarılamaz) olmuştur.

Cumhuriyetin modernleşme arzusu/hedefi kadının mekânsal sınırlarını da önemli ölçüde değiştirmiştir. Kadının ev ve mahalle ile sınırlı mekânsal uzamı kamusal alana doğru genişlemiştir. Kamusal alana doğru dikey hareketlenme kadını siyasal ve sosyal olaylara yaklaştırırken, aynı zamanda meslek sahibi olan kadınlar örgütlenme yeteneği ile toplumsal grupların ilk modern versiyonlarını oluşturmaya başlamıştır. Bu sürece eşlik eden tercihlerdeki dönüşüm sürecine ise eğlence anlayışlarından özel günlerin kutlama biçimlerine uzanan yeni ritüeller eşlik etmiştir. Kitlesele tüketim alışkanlığının temellerinin atıldığı bu dönemde, geleneksel-dini uygulamalar seküler tercihlerle yer değiştirmeye başlamıştır (Meriç,2007,52). Cumhuriyet dönemi âdâb-ı muâşeret kitaplarında görülen bu durum, eğlence anlayışı ile kıyafet arasındaki ontolojik ilişkiyi de açıkça dışa vurmaktadır. Eğlencenin sekülerleşmesi kıyafetin de sekülerleşmesine diğer bir ifadeyle dekoltenin sosyal iletişim ağına eklenmesine ve kadın-erkek ilişkilerinin bu çerçevede kadın merkezli ama kadını yeni kurallarla⁶ sınırlayan bir

⁶ Aynur İlyasoğlu bu durumu “iffetten” “erdeme” geçiş olarak ele alır. Buna göre kıyafet üzerinden şekillenen yeni Türk kadınının nasıl olacağı sorusuna verilecek cevapta artık iffet vurgusu ağırlığını kaybetmiştir. Türk kadınından beklenen erdemli olmasıdır. Böylece her ne kadar iffet kavrayışı üzerinden hissedilen toplumsal sınırlar gevşetilmiş olsa da tamamen sınırsız bir alan da kadına tanınmamıştır (İlyasoğlu,2000,71).

yeniden okumaya tabi kılınmasına neden olmuştur (Meriç,2007,53). Bu dönemde kıyafet kadar kadın için önemli bir enstrüman olan süslenme de ciddi biçimde değişime uğramıştır. Kamusal alanda süslenmek Cumhuriyetin doğrudan bir yeniliği olmuştur. Peçenin kaldırılması ve kadının değişen konumu ile birlikte batı tarzı makyaj ve kozmetik ürünlere yönelik ilgi reklamcılığın ve modanın etkisi altında gelişmeye başlamıştır (Emiroğlu,2012,275). Diğer bir önemli değişim ise kıyafetin çeşitlenmesinde ortaya çıkmıştır. Hem kadın hem de erkekler için artık yerine göre (mekâna göre) giyinmek bir seçimden ziyade zorunluluğa dönüşmüştür. Kıyafetler; sokak kıyafeti, balo kıyafeti⁷ veya kır gezisi ve spor için kıyafet biçiminde çeşitlenirken, şapka ve eldiven gibi aksesuarlar dahi bu çeşitlilik çerçevesinde dönüşüme uğramıştır.

Cumhuriyet ile birlikte tamamen açılan saçlar kadın ve erkeklerin saç kesimlerinde moda ve gelenek arasında bazı çatışma sahaları oluşturmuştur. Örneğin 1920'lerde hâkim olan kısa saç modası kadınlar arasında bazı tartışmalara neden olmuştur (Toprak,2017,242). Bu süreçte Süs Dergisi ve Resimli Ay Dergisinde saç kesimine ilişkin tavsiyeler yer almakta ve bu tartışmanın uzlaştırılması yolunda tavsiyeler sıralanmaktadır. Örneğin *Süs Dergisinde* saç kesme modasını saçlar kesilmeden nasıl takip edilebileceğine dair tüyolar veren bir yazı dahi kaleme alınmıştır (Süs Dergisi,1924). Efzayiş Suat'ın *Aştan Sonra* romanının kahramanlarının kıyafet, saç ve makyaj üzerindeki şu tartışması bu açıdan ilginçtir; *“asıl dikkat edilecek husus, kendinizi olduğunuz gibi değil, olmak istediğiniz gibi sunmaktır. Eğer gözden düşmeye razı değilseniz, görüntüsünü, gençliğinizi asla kaybetmeyeceksiniz. Bunun için ise boya kullanacaksınız”* (Tercüman,2018,80). Resimli Ay Dergisinde ise makyaj ve saç üzerine şu tavsiyelere yer verilmiştir *“... Uzun, oval, yuvarlak yüz tipleri dikkate alınarak ve yüzün anatomik yapısına en uygun göz, dudak, yanak makyajı ve saç şekli... tercih edilmelidir”* (Resimli Ay Dergisi,1925,27-29). İnci Dergisinin arka kapağındaki bir ilanda da kadınları Beyoğlu çevresindeki mağazalara yönlendirdiği görülür; *“Sonbaharın vürudu ile beraber jarse çarşaf ve elbiselerini tedarik etmek için Beyoğlu'nun mağazalarına şıt ab ediyorlar. Hamiyetlerinden hiç şüphe etmediğimiz hanımefendilerimize İstanbul cihetinin Türk ticarethanelerini tavsiye etmeyi bir vazife addederiz”* (aktaran Hiçyılmaz,2015,133). Yine Salon Dergisinde kadınlara yönelik şu tavsiyelere yer verilir; *“Saçın kaşın üzerinde intizamsız bükümleri yüzü kısaltıcı bir tesir yapar. Eğer yüzünüz uzunsa saçlarınızı alnınıza doğru uzatınız. Bu suretle kaşlarınızla saçlarınız arasındaki mesafeyi kısaltmış olursunuz. Miss Grace Moore bu tesiri çok güzel bir surette hasıl etmenin yolunu biliyor. Saçlarını bölüm noktasından dalgalandırarak kaşlarının nihayetine doğru indiriyor ve oralarda topluyor. Alın üzerine indirilen perçem de uzun yüzü kısa gösteren vasıtaldandır”* (Salon Dergisi,1934,11). Diğer taraftan oldukça erken bir dönemde Resimli Ay Dergisinde kadınların sahillerde nasıl giyinmesine dair önemli detaylara yer verilmiştir ve deniz kenarında giyilecek kıyafetler tanıtılmıştır. Hatta bu kıyafetlerin giyilmesinden toplumun rahatsız olması da adaletsizlik olarak nitelendirilmiştir; *“bizde böyle bir durum namussuzluk sayılır. Bu kadınların önemli bir haktan mahrum bırakılmasıdır”* (Resimli Ay Dergisi,1924a,37-38). Görüldüğü üzere saçların nasıl kesileceğinden dışarıda nasıl kıyafetlerin tercih edileceğine (deniz kenarı dahil) kadar birçok alanda bu dergiler okuyucularını bilgilendirmektedir. Cumhuriyetin ilk on yılında hızla okuyucu kitlesini genişleten bu dergiler kadınların sosyal hayattaki tercih ve tüketimlerinde önemli kılavuz işlevi görmüştür. Cumhuriyet Kadını Dergisinin ilk sayısında ifade ettiği kuruluş amacı bu çerçevede önemli bir bakış açısı sunmaktadır; *“En büyük gayemiz umumi*

⁷ Balolarda kadınların en son modaya göre giyinmesi önemli bir referans noktası olmuştur. Statü rekabetini beraberinde getiren modanın takip edilmemesi hususu kadın dergileri üzerinden batı modasının takip edilmesiyle gerçekleşmiştir. Modayı en iyi takip eden olarak görülmek ise rekabetin düğümlendiği alanlardan birisi olmuştur. Balolarda diğer önemli bir rekabet konusu ise yabancı kadınlarla Türk kadınlarının yaşadığı rekabette kendisini göstermiştir. Bu rekabette yabancı kadınlara karşı moda ve kozmetik dekoltenin de gücüyle kullanılmıştır (Ayrıntılı bilgi için bknz. Metinsoy, 2014).

meseleler etrafında Cumhuriyet kadınının moda ve ev kadınlığı meselelerinde fikir sahibi olmasıdır...Cumhuriyet kadını fikir kadını olduğu kadar süs kadınıdır da...” (1934,1-2). Kadınlara mahsus ucuz ve renkli bu dergiler Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli ölçüde artmıştır. Özellikle artan okullaşma ve kadınların kalifiye işlerde görünür olması ile birlikte bu dergiler, kadınların kendilerini ifade edebildikleri mecralara dönüşmüştür (Frierson,2020,303). Çoğunlukla kadınların yazı yazdığı bu dergiler, kadınların kamusal aktör olarak seslerini duyurduğu araçlar olmuştur. Ayrıca bunlar kamusal alanda kadınların nasıl davranması gerektiğini gösteren işlevsel bir role de sahip olmuştur (İlyasoğlu,2000,68).

Cumhuriyet döneminde erkek giyimi de ciddi manada modanın dönüştürücü etkisine açık hale gelmiştir. Yakup Kadri *Ankara* romanında Noel ve Yılbaşı kutlamaları için birbiriyle mücadele halinde olan erkeklerin görünür olma kaygısını dışa vuran yarışı açık bir şekilde tasvir eder; “*ilk zamanlar bir kuyruklu ceketle şapkaı yeterli iken artık, klak ve makferlan peşinde koşuyorlardı*” (Tercüman,2018,90). Erkeklerin bu dikkati sadece kıyafet üzerinde de sabitlenmemiştir. Beden de erkek için (kadınlarda olduğu gibi) biçimlenmesi ve yönetilmesi gereken bir varlık haline gelmiştir. Ötekinin bakışını kendi bedeninde sabitleme noktasındaki takıntılı modern düşüncenin erken Cumhuriyet devrinden başlayarak sosyolojik bir olgu olarak zihinsel kavrayışta karşılık bulduğunun bu noktada önemli bir örneği zayıflık ve yanık deri tutkusunda kendisini göstermiştir (Tercüman,2018,111-121). Erkekler batı tarzı kıyafete hızlı bir şekilde adapte olurken fiziksel görünümün bütün unsurlarına dönük bir ilgiye de sahip olmuştur.

Sonuç

Teknolojik gelişmelerinin ve yazılı basının genişleyen alanı ile birlikte modanın gündelik hayata sızan yüzü; bireyler arası etkileşimde kısıtlayıcı ve düzenleyici kurallar ile sosyal bir kontrol altında ve utanma duygusunun kamusalallaştığı bir iletişim ağında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e yeni bir vatandaş tipini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede modern yaşam ve siyaset için uyumlu uyruklar/yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlayan Cumhuriyet kadroları, yeni devletin hedeflerine uygun olarak egemenlik yetkilerini hayatın özel ve kamusal noktalarına aynı amaçla uygulamıştır. Söz konusu dönüşüm daha önce de belirttiğimiz üzere sadece şekilsel bir dönüşüm arzusuna da dayanmamaktadır. Batılılaşma utkunda şekilsel dönüşüm, niteliksel dönüşüm için ön şart olarak görülmüştür. Cumhuriyet kadroları mekânın ve kıyafetin dönüştürücü gücüne oldukça fazla yatırım yapmıştır. Dolayısıyla erken Cumhuriyetin siyasal ideolojisinin gündelik yaşama yönelik yansımaları, modern denetim araçlarının sembolik ve imgesel etkisinden ayrı düşünülemez. Diğer bir ifadeyle erken Cumhuriyet döneminin aceleci uygulamalarına yön veren pozitivist işlevsellik, toplumsal ilişkilerin yeniden dizayn edilmesi ve ideolojik hedeflerin kitlelerin gündelik yaşamına aktarılmasında araçsal bir unsur olarak ön plana çıkmıştır.

Osmanlı’da ilk izlerini takip ettiğimiz kadının kamusal alanda görünür olma durumu Cumhuriyet ile birlikte ciddi manada artmaya başlamıştır. Kadın ve erkekler için Cumhuriyetin dönüştürücü etkisi, toplumsal ilişkilerin mekân ve kıyafet üzerinden imgesel etkisi ile birlikte bireyin kaçınılmaz olarak edilgen konumdan etken konuma geçişine de imkân verecek şekilde görünmeye/kabul görmeye yönelik beklentilerini sunmak için uygun uzamlar oluşturmuştur. Bu durum bireyin ötekinin bakışına kendisini sunması ve kendi sağaltıcı bütünlüğünü korumak uğruna bu bakışın yansıması olma (bakışına dönüşme) durumu ile modernleşmenin sosyal ağında kendi doğasında yabancılaşmış ritüellerle eklemlenmesine neden olmuştur. Siyasal alanda ise ötekinin gözünde kabul görme arzusu hem Osmanlı hem de Cumhuriyet için batıyla olan mesafenin kapatılması hedefinde/arzusunda ifadesini bulmuştur. Bu açıdan gerek modern olanın gündelik hayatın içinde zamansal olarak hızlı bir akışa sahip olması gerekse kabul

gör(ül)me arzusunun kamu politikalarındaki yansıması, kaçınılmaz olarak kendine özgü bir *acelecilikte* kendisini göstermiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyete kapatılmaya çalışılan boşluk, acelecilik ile doldurulmuştur. Bu çerçevede Cumhuriyetin batıyla olan farkın kapatılmasında Osmanlı ile aynı zihin dünyasında yer aldığı ancak daha radikal ve hızlı uygulamalarla idealize edilen bir yurttaş yaratma projesine daha fazla yatırım yaptığı söylenebilir. Diğer taraftan Cumhuriyetin yurttaş tipini tamamen edilgen bir yapıda görmek ve siyasal erkin tüm toplumsal alana yukarıdan aşağıya bir düzlemde hâkim olduğunu düşünmekte hatalı bir bakış olacaktır. Çünkü hem direnç gösterenlerin hem de Cumhuriyet kadrolarının dahi beklentisinden öte şekilsel unsurlardaki değişimleri arzulayan hevesli bir kitlenin varlığı, siyasal olanın yapısal olarak tam bir belirleyiciliğe sahip olmadığını önemli birer göstergesidir. Daha açık ifadesiyle, kültürel alandaki dönüşümler; yasaklamalardan ziyade bireysel ve toplumsal ilişkilerde moda ve tüketimcilik ekseninde benliklerde karşılık bulmuştur.

Kaynaklar

- Adanır, Oğuz. *Osmanlı ve Avrupalılar*. Doğu Batı Yayınevi, 2013.
- Adıvar, Halide Edip. *Sinekli Bakkal*. 35. Baskı. Can Yayınevi, 2020.
- Ayata, Sencer. Kentsel Orta Sınıf Ailelerde Statü Yarışması ve Salon Kullanımı. *Toplum ve Bilim Dergisi*. Sayı:42,1988.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Suyu Arayan Adam*. 45. Baskı. Remzi Kitapevi,2020.
- Aydın, Rıfat. Türk Modernleşmesinde Bir Görünüm ve Değişim Temsili Olarak Kıyafet. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Sayı:(3)6,2018.
- Barbarosoğlu, Fatma. *Şov ve Mahrem*. 6. Baskı. Profil Kitap,2019.
- Berkes, Niyazi. *Türk Düşününde Batı Sorunu*. Yapı Kredi Yayınları,2015.
- Berktaş, Fatma Gül. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm. *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*. (Ed. M. Ö. Alkan). İletişim Yayınevi, 2004.
- Bozdoğan, Sibel. Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış. *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. (Ed. S. Bozdoğan ve R. Kasaba), Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1998.
- Celal, Musahipzade. *Eski İstanbul Yaşayışı*. İletişim Yayınları,1992.
- Cumhuriyet Kadını Dergisi. *Cumhuriyet Kadını Neden Çıkıyor?* Sayı:1, 1934.
- Emiroğlu, Kudret. *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2012.
- Fırat, Nurcan İnci. *Ankara'da Cumhuriyet Dönemi Mimarisinden İki Örnek: Etnografya Müzesi ve Eski Türk Ocağı Merkez Binası*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Türk Tarih Kurumu Basımevi,1998.
- Frierson, Elizabeth B. Ucuş ve Bol: Geç Osmanlı İmparatorluğunda Tüketici Kültürünün Oluşumu. (Ed. D. Quataert). *Tüketim Araştırmaları ve Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1550-1922*. (Çev. T. Günseren). Alfa Yayınevi, 2020.
- Göçek, Fatma Müge. *Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü*. Ayraç Yayınevi,1999.
- Göle, Nilüfer. *İç İççe Girişler: İslam ve Avrupa*. 2. Baskı. Metis Yayıncılık,2010.
- Hiçyılmaz, Ergun. *Basın İlanlı Asr-ı Hayat*. Basın İlan Kurumu Yayınları,2015.
- İlyasoğlu, Aynur. *Örtülü Kimlik*. 3. Baskı. Metis Kadın Araştırmaları, 2000.
- İmece, Mustafa Selim. *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri 1925*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Ankara*. 39. Baskı. İletişim Yayınları, 2020a.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Sodom ve Gomora*. 39. Baskı. İletişim Yayınları,2020b.
- Karay, Refik Halid . *Delî*. İnkılap Kitapevi, 2011.
- Kılıç, Selda Malkoç ve Yılmaz, Duygu Vefikuluçay. Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergileri (1923-1992). *Opus Dergisi*. Sayı: (10)17, 2019.

- Lordoğlu, Ceren. 1930'lu Yıllarda İstanbul'daki Yeni Evlerde Yaşam Deneyimi. *Günebakan Düşlerimiz*. (Der. T. Ural ve B. Vural). İletişim Yayınları,2021.
- Mardin, Şerif. *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. 13. Baskı. İletişim Yayınları, 2006.
- Meriç, Nevin. *Adab-ı Muaşeret: Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*. 2. Baskı. Kapı Yayınevi,2000.
- Metinsoy, Elif Mahir. *Mütareke Dönemi İstanbul'unda Moda ve Kadın. 1918-1923*. Libra Kitap,2014.
- Özer, İlbeyi. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*. Truva Yayınları,2014.
- Özdemir, Nebi. Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya İlişkisi. *Milli Folklor*. Sayı:(19)73,2007.
- Resimli Ay Dergisi. *Onlar İçin Hayat Bir Eğlence Bizim İçin Bir İşkencedir*. Sayı:6. Sene 1340 (1924a).
- Resimli Ay Dergisi. *Avrupa Raksı mı Milli Raks mı?* Sayı:12. Sene 1340 (1924b).
- Resimli Ay Dergisi. *Kırmızının, Sürmenin, Dudak Boyasının Sırrı*. Sayı:23. Sene 1341 (1925).
- Salon Dergisi. *Meşhur Yıldızlar Saçlarını Nasıl Tanzim Ediyorlar*. Sayı: 5, 1934.
- Sevin, Nureddin. *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973.
- Simavi, Lütfi. *Tefrişat ve Âdâb-ı Muâşeret*. TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları,2011.
- Süs Dergisi. *Kesik Saçlar- Saçları Kesmeli Mi, Kesmemeli Mi?* Sayı:49. Sene 1340 (1924).
- Taburoğlu, Özgür. *Boşluk, Aşırılık ve Keyfilik*. Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Tercüman, Çilem. *Türk Romanında Moda ve Toplumsal Değişim (1923-1940)*. İletişim Yayınları,2018.
- Toprak, Zafer. *Türkiye'de Yeni Hayat*. Dođan Kitap,2017.
- Uşaklıgil, Halit Ziya. *Mai ve Siyah*. Yapı Kredi Yayınları,2019.
- Üstel, Füsün. *Makbul Vatandaş'ın Peşinde*. İletişim Yayınları,2021.
- Yaşar, Fatma Tunç. *Alafranga Halleri*. Küre Yayınları,2016.
- Zihniöđlu, Yaprak. *Kadınsız İnkılap*. Metis Yayınları,2019.

Extended Summary

Human relations through social life have developed in a historical process from archaic times to the present in a plane ranging from primitive forms to complex preferences in the context of basic needs such as shelter and clothing. Especially with the increasing prosperity and technical development of the Industrial Revolution, space has become more durable, ostentatious, and useful. In this context, the use of space in daily life has gained effectiveness as a cultural value. As an indicator of status, types of space utilization spread towards the city centers within a bundle of rituals that first started in the Palace. Later, with the Republic, the symbolic power of the space transformed into status-oriented structures as areas where modernization efforts were embodied. Space has been turned into a cultural area that paves the way for the institutionalization of the modern-non-modern distinction in the Republican era with its internal rituals as well as its external symbolism.

There are political and sociological aspects of the differentiation in cultural preferences (space and dress) in societies trying to modernize especially in non-Western societies; trying to articulate the modernization processes, the change in these elements bears the traces of the concern of being visible (acceptance). The transformation of the cultural field in terms of reducing the visible difference with the other (west) and increasing the similarities has been the source of an important concern for societies trying to modernize as well as a remarkable topic about the technical dimension of Westernization. Within the context of Westernization movements, the desire to be visible has found its reflection in quite different cultures from Japan to Russia. This reflection faced serious reactions in most modernization movements. The conflict between the tradition and the new (through lifestyles) expresses the ideological codes of cultural policies with its political as well as cultural aspects.

Unlike the Westernization movements of the nineteenth century, the Turkish Republic in the post-Ottoman period put into practice the more radical socio-cultural practices of a mindset trying to articulate itself to

the modernization process in a short period of time. These practices include aspects of clothing, venue preferences, socialization rituals in certain spaces, and aspects of eating that have a serious impact on them. Arguing the political and social revolutions of the Republic have an aspect that directly targets daily life, this study examines the new state and its idea of “nation” that the Republic wanted to implement and the methods used to reach this idea through these three cultural elements. Hence, it will be a discussion around the socio-economic and political reasons for the transformation in space and clothing preferences within the context of Turkish modernization, and in particular, the reflections of the revolutions carried out in the first decade of the Republic. Throughout this study, the aspect of fashion that is articulated to the cultural structure was evaluated within the framework of the changes in consumption culture as the carrier code of Western modernization within the transformation period from the Ottoman Empire to the Republic, and the transformation in consumption preferences in connection with fashion were also included in the analysis.

The three elements considered within the scope of the study were space, dress, and fashion. These three elements have been discussed within the framework of the changes and transformations made within the context of the policies of the Republic. While conducting this research, four main sources were followed: The first of these are the novels written in the last period of the Ottoman Empire and the first decade of the Republic. Novels contain convenient observations and descriptions following social events in a historical context. In particular, observations on daily life offer important clues in terms of political transformations. In this context, novel writers of the period, especially Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu and Halit Ziya Uşaklıgil, were used in the study. Secondly, the women's magazines of the period (*Süs*, *Salon* and *Cute Ay*), which played an active role in the consumption processes of the period and were the carriers of fashion-building strong consumption preferences for women, were also examined. Within the scope of the study advertisements and articles on the subject in these journals were analyzed. Thirdly, the etiquette books of the period were employed. Although some of these books were published in the Ottoman period, they were also used in the Republican period. In this respect, the books in question were used in the study regardless of the period. Finally, academic studies on the cultural policies of the period were examined.

The visibility of women in the public sphere, whose traces first can be seen in the Ottoman Empire, began to increase seriously with the Republic. The transformative effect of the Republic for women and men, together with the imaginative effect of social relations on space and clothing, created suitable spaces to present the expectations of the individual to be seen/accepted in a way that would allow the individual to inevitably transition from a passive position to an active position. This situation has caused the individual to present himself to the other's view in terms of his concern for the appearance of the modern and to reflect this other's view (turning into his gaze) in order to protect his own therapeutic integrity, and to articulate it with rituals alienated in its own nature in the social network of modernization. In the political field, the desire to be accepted in the eyes of the other found expression in closing the distance from the West for both the Ottoman Empire and the Republic. In this respect, both the fact that the modern has a rapid flow in daily life and the reflection of the desire to (be) accepted in public policies inevitably showed itself in a peculiar haste. The gap that was tried to be closed from the Ottoman Empire to the Republic was filled with haste. In this context, it can be said that the Republic was in the same mental world as the Ottoman Empire in closing the gap with the West, but invested more in the project of creating a citizen that was idealized with more radical and faster practices. On the other hand, it would be a mistake to see the citizens of the Republic in a completely passive structure and to think that political power dominates the entire social sphere from top to bottom. Because the existence of an enthusiastic mass who desires changes in formal elements beyond the expectations of both the resisters and the Republican cadres is an important indicator that the political does not have a full structural decisiveness. To put it more clearly, transformations in the cultural field rather than prohibitions have found a response in personal and social relations within the axis of fashion and consumerism.

Within the scope of the plan of the study, the reflections of the revolutions carried out in the first ten years of the Republic on daily life were examined. Within the scope of the research, the policies and practices of the founding philosophy of the Republic and its cadres regarding daily life were explained in a comparative way through the elements of space, fashion and clothing. Thus, it has been revealed how the elements such as space and dress, which are inherent in daily life, turned into determining factors on a political-sociological ground. In this context, while the study emphasizes the similarities and differences in the policies of daily life from the Ottoman Empire to the Republic, it has also tried to explain the Turkish modernization process by focusing on its sociocultural dimensions by paying attention not to be a prisoner of criticism or praise for the policies of the Republic.